



*Erika Aulik*

*Erika Aulik*

# VIRU TÄNAV

*ja teised*



VARRAK

Teine parandatud trükk

Koostanud ja toimetanud Anne Velliste  
Kujundanud ja küljendanud Jaan Klõšeiko  
Kaane kujundanud Mari Kaljuste

Fotod: Erika Auliku ja Herman Everti isikuarhiivid;  
Tallinna Linnaarhiiv (TLA), Eesti Kirjandusmuuseum (EKM),  
Eesti Filmiarhiiv (EFA); Gabriel Abramsoni, Avi Dobroši,  
Asta Kiitami, Anne Velliste, Helgi Vihma eraarhiivid.

ISBN 978-9985-3-4065-3

© Kiira Aulik, 2004, 2017

Kirjastus Varrak  
Tallinn, 2017  
[www.varrak.ee](http://www.varrak.ee)  
[www.facebook.com/kirjastusvarrak](https://www.facebook.com/kirjastusvarrak)

Trükikoda OÜ Greif

# Sisukord

Tänavatel on vaim ja hing. <i>Trivimi Velliste</i>	15
Lapsepõlvemaad Russalus	19
Peekmanni maja Lutheri-Vaestekooli tänaval	32
Kaasani tänav	46
Tallinna Tütarlaste Kommertsgümnaasium	56
Viru tänav	79
Vennad Abramsohn & Ko	87
Keelepraktikal Londonis	105
Kohtumine Adolf Aulikuga	109
Tagasi Abramsohnide juures	117
Harju tänav	127
Kulkovid	139
Äri likvideerimine	150
Laulasmaa ja Klooga 1931–1938	164
Underi ja Adsoniga kohvilauas	169
Marie Underi 60. sünnipäev	172
<i>“Ich muß weg...”</i>	177
Magister Johannes Aavik ja Ally Aavik	183
Männiku tee	196
Männiku liivakarjäär	207
Moonalao plahvatus 1936. aastal	211
Liiklusoludest Männiku teel	213
Kvartsi vabriku rajamine	216
Sõda	220
Juutide saatusest	235
Riikliku Kirjastuskeskuse algpäevad	240
Kirjastuskeskuse juhataja Mihkel Jürna	252

Uued ruumid ja lähemad kaastöölised	255
14. juuni 1941	264
“Väeosad hakkavad liikuma...”	268
Riikliku Kirjastuskeskuse Likvidatsiooni Büroo	280
Rudolf Sirge vangistamine	286
August Jänes, Otto Treier ja teised	297
Tallinna põlemine 1944. aasta sõjatules	310
Lembitu tänav	324
Keskuru piirkond enne märtsipommitamist	327
Ema surm	331
Martin ja Salme Ers	334
Sakslased kolivad	337
Herman Everti poja saatus	340
Põgenetakse venelaste eest	343
Järelsõna Rudolf Sirge vangistamise loole	346
Ebaõnnestunud põgenemine	350
Likvidatsiooni Büroo likvideerimine	367
Arreteeritakse Herman Evert	389
Juhan Sütiste surm	401
Marta Pedajase lugu	405
Naistepäev ja herneleemepidu	407
Uued koosseisud	410
Lahkumised	415
Eesti Energia Ehitus- ja Montaaživalitsuse pere	423
Rahareform 1947	431
Nõmme sünnitusmaja peaarst	433
Vene tänav	435
Penitsilliin	440
Kadunud dokumendid	442
1949. aasta märtsiküüditamine	453
Jälle uued koosseisud	459
Ühe teekonna lõpp	463

Õiela	464
Aino Sammul meenutab	474
Õiela pühapäevakülalised:	
skulptor Juhan Raudsepp	479
Niimendid ja Zionid	480
Märt ja Hilda Raud	483
Linda Jürgens	489
Insener Viktor Pihlak	490
Otto Grant, inglise ohvitser	493
Kirotari poeg	494
Helmi Kukk, Eesti Panga direktori lesk	497
Anna Seljamaa, saadiku lesk	499
Hella Tõnisson-Kattai	502
Therese Treuberg	503
Paul Ambur	506
Praost Aleksander Kapp	508
Nõmme Rahu kiriku õpetaja Anton Eilart	510
Männisalud	513
Ülekuulamine Pagari tänaval	520
Leekkuul	527
Paar rida lõpetuseks. <i>Anne Velliste, toimetaja</i>	531
Isikunimede register	533

## Kaasani tänav

Kaasani tänav algas põlise tänavaristmiku juurest, kuhu jooksid kokku Laadaplatsi, praeguse maaliinide bussijaama juurest lähtunud Suur-Juhkentali tänav, mis Kaasani nurgalt sai nimeks Lembitu (varem Suur-Balesna), ja jõudis Väike-Tartu maantee kaudu Estonia teatri esise haljasalani. Suur-Juhkentalist vasakul kulges Liivalaia tänav kuni Pärnu maanteeeni välja.

Olin kaksteist aastat vana, kui isa ostis, nagu ta ütles, oma viimaste veeringute eest parun Ulrichi pärijatelt majalobudikud Kaasani tänav nr 5. Need olid üsna käest ära. Kokku oli meie majas kaksteist korterit, neist neli olid keldrikorrusel, kaks asusid põõningul ja kolm hoovipealses majas. Ainult kolmes olid veekraan, WC ja esik.

Siin hakkasid minu vanemad jälle pagaripoodi pidama. Küpsetusahje majja ehitada ei saanud, saiad toodi lähedalasuvatest väiketööstustest, mis tegutsesid tagahoovides.

Isal ei olnud ärivaimu ja emal oli temast poes vähe abi. Ema tõusis hommikul kell viis, et kaupa vastu võtta, ja töötas hilise õhtuni, sest linnaservas käidi tol ajal ka tagant ringi, s.o tagaukse kaudu ka siis, kui pood oli juba ammu suletud. Kaasani tänava ümbruses olid madalad majad, neis elasid vaesed inimesed. Meie kaupluses käis ka kaugemalt rahvast – Keskhaiгла arstid ja muu teenindav personal, Liivalaia tänava kahekorruseliste majade ja Lembitu tänava suurte korteritega majade elanikud. Ema ütles, et põhjuseks olnud tema saksa keele oskus ja meie kaupluse puhtus – valgeksvärvitud seinad, klaasvitriinid vorstide-juustude jaoks.

Kitsas oli meie elamine Kaasani tänaval. Esiagu oli meil vaid kaks tuba, millest üks, läbikäidav tuba eluruumi ja köögi vahel, oli akendeta. Sellest pimedast vahetoast avanes uks lihakarni. Hiljem ehitas isa just sinna vaheseina vahele ja nii saime ruumi paremini jaotada. Ka mööbli poolest olime vaesed. Kaks raudvoodit – üks isale ja teine emale, köögi soemüüri ääres meile õega ühine raudvoodi. Vanaema magas köögis raamil, mis päeval kokku lükati.

Kaasani tänava elanikud pidasid meie elamist veel ilusaks, sest meil oli köögis otse pliidisuu ees suur kandilise kausiga veekraan ja selle kõrval klosett. Köögiuks avanes kitsukesse trepikotta, kus oli naaberkorteri köögiuks. Nigel puutrepp viis pööningukorrusele, seal oli kaks pliidiga tuba. Hoovis seisis ühekorruseline keldrikorteritega vilets lobudik. Isa sõnutsi olnud see ehitatud 1812. aastal ja nii nägi see ka välja. Teised majaelanikud ja hoovipealne rahvas said vett pesuköögist. Nemad kasutasid õuekäimlat, mis asus tagahoovis rullikuuri seina taga. Rullikuur oli peaaegu kõikides majades, sest pesu tuli pärast pesemist rullida. Igal talvel kadus rullikuuri ja õuekäimlate vaheline laudsein, keegi majaelanik oli selle kütteks ära tarvitanud. Ema vahel siunas seda, aga isa ütles: "Mis sa vaestelt inimestelt ikka nõuad," ja laskis sinna uued lauad panna. Aastaid hiljem toodi kõikidesse korteritesse veekraanid, keldrikorterid said veekraani koos kraanikausiga kahe korteri peale. Käimlaid sisse ehitada ei saanud, majas polnud selleks ruumi.



*Kaasani tänav 5.*

Meie olime Tallinna Kaarli koguduse liikmed. Emal polnud eriti aega kirikus käia, isa käis seal ainult korra aastas, lihavõttepühade ajal, ja võttis meid õega alati kaasa. Isa seadis sammud ikka nii, et me jõuaksime Kaarli puiesteele, kui kiriku kellatorn on lahti ja seal mängib pasunakoor: "Ärgake, nii vahid hüüdvad..."





*Kaarli puiestee. TLA*



Vanaema käis kirikus ja kõigis Tallinna palvelates. Jõululauapäeval võttis tema meid õega endaga kaasa. Kui koju tagasi jõudsimel, oli ema jõulupuu valmis ehtinud ja kingitused kuusepuu alla seadnud. Sõime õhtust, pärast seda istusime õega tiibklaveri ette ja mängisime jõululaule käsitsi kirja pandud nootide järgi, mis meie esimene klaveriõpetaja prl Seewald oli meile jõuludeks kinkinud.

1. detsember 1924. Ema oli hommikul avanud kaupluse ukse nagu tavaliselt. Oli pime ja sünge hommik. Temani oli kostnud Kaasani kiriku poolt jooksumüdinat, seejärel üksikuid revolviiri ja püssilaske. Imestunud ja ehmatuses pooluimasena oli ta poeukse lukustanud ja tuppä tulnud. Veel mõned püssilasud, siis jooksumüdin meie tänaval. Lõpuks jäi kõik vaikseks. Meie lähedal, polgu saunast Keldrimäe poole asus politseijaoskond. Nende kahekorruseline vana puitmaja asus aia sees. Hiljem kuulsime, et oli toimunud ülestõus ja mässajad olid plaaninud politseijaoskonna vallutada, aga nende plaan ei õnnestunud. Kaasani platsil korda pidanud politseinik sai jalast haavata ja pidi hiljem oma ameti maha panema.

Meie hoovimaja viimases sopis, keldrikorrusel elasid tol ajal õed Anna ja Juulie Sassian. Nad olid vallalised ja käisid jõukates majades pesu pesemas. Anna oli umbes 40 aastat vana, Juulie temast kümme aastat noorem. Neil oli vend, keda hüüti Sassiks. Tema oli 1924. aasta 1. detsembri ülestõusust osa võtnud. Et see maha suruti, ei julgenud ta enam koju minna, vaid otsis koos kaaslasega varjupaika õdede juurest. Õed aga ei tihanud neid kaua oma keldrikorteris pidada ja tõid nad meie korteri peal asunud pööningule. Anna Sassian oli meie peres nagu poolenisti omainimene. Ta käis meil paar korda kuus pesu pesemas ja triikimas. Kui kaua need kommunistid end meie pööningul varjasid, seda ei oska ma ütelda. Sedagi, et nad seal olid, sain ma emalt teada alles 1940. aastal, sest kes lastele niisugustest asjadest oleks rääkinud. Ajakirja Kommunist ühest 1940. a numbrist lugesin, et 1924. a ülestõusnud kommunistide seas, kes kätte saadi ja hukati, oli ka Sassian.

Hall vaesus hõljus üle Kaasani tänavä. Otse meie vana elamu vastas, Kaasani tn 2 lõsutas Tallinna Toomkoguduse vaestemaja, mis oli aastailt veel vanem kui meie majalobudik. Kogu maja läbis pikk kivipõrandaga koridor, kaheksa ühe aknaga umbes üheksa

ruutmeetri suurust tuba vaatas hoovi poole ja kaheksa samasugust tuba tänava poole. Igas toauberikus kõssitas nurgas väike pliidi-ke. Elanikeks olid seal Toomkoguduse liikmed, väikest toetust saavad vanakesed. Toomkogudusele kuulus ka kõrgel alusmüüril seisnud kaarjate akendega hoone, kus elas vaestemaja komandant, ja õuepealne vana helepruuniks värvitud väiksem hoone, milles elas kojamees.

Kõige vanem Toomkoguduse majadest, pikk madal kivikatusega puithoone hävis 1944. a ööl vastu 10. märtsi, vajudes kokku pommipõrutuste tagajärjel. Mina aga näen vahel nüüdki vaimusilmas komandandi maja, näen komandandi prouat – kõrgekasvulist tumedapäist sakslannat, kes peaaegu iga päev meie poes käis. Ta kaebas emale, kui raske tal on:

*“Ich bin doch eine junge Frau.”*

Tal oli 42 aastat vana ja tal oli põetada lamav haige. Oli see tema mehe ema või tädi, seda ma ei mäleta. Proua ei varjanud oma viha abitu haige vastu. Kiitis veel, et lajatab talle vastu paljast tagumikku või annab rusikaga selga, kui on avastanud, et vanake on jälle voodi märjaks teinud.

Ainus maja, mis Kaasani tänaval maja mõõdu välja andis, oli meie naabritel Kaasani tn 7. See oli kahekorruseline puitelamu kahe korteriga alumisel ja kahega ülemisel korrusel. Korteriid olid neljatoalised, suure köögi ja pimedate teenijatoaga köögi taga. Kaasani tn 7 krundil asus ka hoovipealne maja. Selle esimesel korrusel elas lesk perenaine oma kolme täiskasvanud lapsega, teist korrust kasutasid üürilised. Mõlema maja keldris asusid pesuköök ja puukuurid. Majad olid ehitatud 1910. a.

Tänavapoolse maja teisel korrusel elas kehvavõitu kingsepere allüürnikuna omaette väikeses toas noor heledapäine tütarlaps. Tüdruk oli väga kõhn ja kahvatu. Tal olid hästi suured hallid silmad. Olgu sügisel või kevadel, ikka oli tal seljas üks ja sama tumehall peente triipudega kostüüm. Kaenlas kandis ta poolkullunud musta portfelli. Alati ümises tüdruk mingit õrna lauluviisi. See tütarlaps oli Estonia teatri tulevane ooperisolist Marta Rungi, keda majarahva jutu järgi koolitas tema tädi. Tüdruk õppis parajasti konservatooriumis.

Marta Rungi pererahvas oli ainuke selles majas, kellel polnud teenijat. 1920–1930ndatel aastatel oli majateenijaid saada külluses.

Valitses tööpuudus. Aga majateenija elu polnud kerge. Töö tegi raskeks ka see, et köeti ahjupuudega. Küttepuid sai puumüügihoovidest tellida nii peeneks lõhutult, kui tellija vajas. Raha teenija kätte toiduainete ostmiseks ei antud. Kaupa võeti raamatu peale. Kaasani tn 7 majarahvas tegi meie poest sisseoste ja teenijad kaebasid emale oma eluraskuste üle.

Kaasani tn 7 elas noor pere, kes pidas Estonia teatrimaja all pudupoodi. Teatrimaja all olnud kauplused – riide- ja pudupoed, jalatsite ja pesupoed, kardinatega ja kangakauplused – teenisid üldiselt üsna hästi. Võib-olla olid pererahval liialt laiad eluviisid, sest sageli jätsid nad lubatud tähtjaks meie juurest võlgu võetud toiduainete eest maksmata, vahel maksid alles mitu kuud hiljem. Teenija kaebas, et pere kaks koolieelset last olid alati tema hooleks. Noored olevat päeval kaupluses, õhtul käivat lõbustuskohades.

Kord tulnud nad hilja koju. Teenija oli puruväsinuna voodist tõusnud, et pererahvale ust avada. Noorik oli mossitanud:

“Miks te ei tule ust avama valge põlle ja tanuga, nagu ma olen teid õpetanud!”

Teenija kannatas märkuse välja, aga kaebas mu emale:

“Mammade p.... tagant saavad tütreid mehele, vaesel teenijal pole meest ka silmapiiril mitte.”

Varsti oli sellel perel uus teenija, noorem ja ilusam kui eelmine. Selle peale kaebas jälle proua, kui ta arvet maksmas käis:

“Teenijal oli pühapäeva õhtupoolik vaba ja ta käis kuskil tant-supeol. Tal oli seljas minu uus hele peokleit, mille ta oli küsimata kapist võtnud!”

Siis tabas perekonda allakäik. Mees oli oma võlausaldajatega tülli läinud, tulnud koju ja lasknud endale magamistoas kuuli pähe. Aga oli vilets laskja, kuul vaid haavas teda kergelt. Mees paranes. Siis selgus, et neil olnud mitme kuu üür võlgu, teenijale palk maksmata. Ka meie poe arve jäi maksmata. See oli emal ainus kord, kus tal kauba eest jäigi raha saamata.

Kaasani tn 7 keldrikorrusel oli korvmööblitööstus. See kuulus leskproua Laurenbergile, kes tuli koos oma kolme tütreaga Peterburist, kus ta teinud sama äri. Neil oli vaid üks tööline, keskealine mees, kelle hooleks olid jõulisemad tööd. Mööbli punumise ja viimistlemise olid õppinud selgeks pr Laurenbergi kolm tütar.

Oma mälestustes näen Kaasani tänavat laiana, palju laiemana kui südalinna poole kulgevat Lembitu ja Imanta tänavat. Ümmargustest raudkividest sõiduteel hüples iga sõiduk, oli see siis voorimehetroska, mootorratas või jalgratas. Ilmatu kõrged jämedate sammastega hooviväravad ööseks ilmtingimata lukustati. Kõigil madalate majade akendel olid luugid. Ka need suleti ööseks.

Kui ma vahel harva maaliinide bussijaama sõidan ja buss mööda Lembitu tänavat veereb, tõusen alati istmelt ja vaatan üle Kaasani tänava koolimaja õue oma kunagise vanematemaja poole. Nüüd on mu endisel kodul Kaasani 5 eterniitkatus. Ta näib selle koorma all veel vanem, veel madalam – ja kui ma teda nõnda vaatan, siis on mul tunne, et pööningul, otse korstna kõrval, seisab noore kommunisti Sassiani vaim oma mulle tundmatu kaaslasega...

Aastaid hiljem maetakse aga Kaasani tn 5 alusmüürid hotelli Olümpia vundamendi alla.

1975–1979



*Kaasani kirik Liivalaia tänava ääres.  
Sügis 2004. Foto A. Velliste.*

# Harju tänav

Harju tänav hukkus Teise ilmasõja ajal ööl vastu 10. märtsi 1944. a. Ta seisab kindlalt minu mälestustes kitsukeste paeplaatidega kõnniteede ja kandilistest raudkividest sillutatud sõiduteega. Suur osa jalakäijaid kasutas sõiduteed. Sõiduautodel oli lubatud tuututada, et jalakäijaid kõnniteele peletada. Sõiduvõorimehe hobuse kabjaplagin oli samuti signaaliks, et tänav olgu puhas. Veomasinaid ega veovõorimehi südalinnas peaaegu ei liikunud. Sõita oli tol ajal ka kõige kitsamatel tänavatel lubatud igas suunas.

Harju tänav oli enne sõda Viru tänava kõrval üks käidavamaid tänavaid. Selles tänavas asusid restoranid, kohvikud, kullassepa-, jalatsite ning valmisriiete ärid. Majade ülemised korrused olid hõivanud arstid, advokaadid, õmblusateljeed ja muud ärilised ettevõtted, kellele alumisel korrusel kas ei jätkunud ruumi või oli neile üür liialt kallis. Harju tänava tagahoovides olid naiste juuksurite kitsukesed tööruumid, kellasepa- ja kullassepatöökojad.

Harju ja Kuninga tänava käänakul oli veinikauplus Lusher & Mathiesen, mille keldrites leidsid suured tagavarad välismaa veine, likööre ja muid napse. Selle kõrval oli Kolga niitide-nööpide äri. Siis restoran Astoria, mille alumisel korrusel oli vaid riidehoid, üles avarasse söögisaali viis lai trepp. Restorani köök ja majapidamisruumid asusid üle kitsukese hoovi vanas kivihoones. Restoran Astoria kuulus minu kooliõe isale Hans Siigile, kellel oli veel teinegi restoran – Franzia Balti jaama vastas. Peale isa surma hakkas restorani pidama mu kooliõde Wilhelmine Siig-Nikolai, kes aastal 1939 siirdus Saksamaale.

Edasi Vabaduse väljaku poole kuni Vana-Posti tänavani oli kaks väga vana kivimaja, millel olid kõrged kitsad aknad ja hästi paksud seinad. Ühes neist, otse restoran Astoria kõrval, oli juudi soost ärimehel S. Karschensteinile kuulunud valmisriiete äri ja Vana-Posti tänava nurgal elektritarvete kauplus.



Daam kübaraga. Harju tänav iseseisvusajal. TLA





Vana-Posti ja Harju nurgal oli Hansenite, kolme vanapoisist venna puuviljakauplus. Seal oli müügil välismaa pähkleid, rosinaid, viigimarju, kangides suhkrustatud naturaalsed vanilli, kardemoni ja kaugest lõunast sisseveetud väärtuslikku kuivatatud puuvilja. Apelsine ja sidruneid müüdi väga harva. Nende toll oli kallid.

Edasi tulid vanad kivimajad, kust isegi südasuvel tungis tänavale poolläppunud niisket lehka, mida levitasid paekivist põrandatega trepikojad. Harju ja Müürivahe tänava nurgal oli madalal vanas majas A. Pajule kuulunud välismaa ajakirjade ja ajalehtede äri. Seal sai osta värsket Londoni Timesi ja Daily Maili, prantsuse ja saksa ajalehti, ajakirju ning kergesisulisi saksakeelseid romaane. Müüdi ka kõiki kodumaa ajalehti ja ajakirju.

Niguliste tänava nurgalt Vabaduse väljaku poole oli Tallinna suurim valmisriiete äri, mis kuulus Benjamin Rubanowitschile. Kunagisest väikesest alumise korruse ärist oli kaupluse lae läbiraiumisel kujundatud ülemise korruse tubade arvel kolme müügisaaliga äri. Alumisel korrusel oli kassa ja pakkelett. Samal moel oli väikesest alumise korruse ärist kujundatud juudi ärimehe J. Migdali valmisriiete kauplus Harju tn 39.

1930ndatel aastatel oli südalinnas mitu eestlastele kuulunud valmisriieteäri. P. Põderi äri Kullassepa tänaval likvideeriti majanduskriisi ajal. Paar aastat hiljem asutasid juudi soost vennad Schwartzid sinna esmaklassilise meeste rätsepaäri, kust sai tellida ülikondi, pükse, palituid või kasukaid ning hinnad olid seal võrdlemisi soolased. Teine suur valmisriieteäri kuulus eakale venelasele J. Bogdanovile ja see asus Harju tänaval Benjamin Rubanowitschi äri vastas. Ka see äri jäi 1932. a maksujõuetuks. Kaupluse võttis üle juut S. Karschenstein, kelle juhtimisel äri töötas 1940. aasta juunipöördeni. S. Karschenstein arreteeriti 1940. a septembris. Äri natsionaliseeriti, kaubad viidi teise, suuremasse ärisse. Sama saatus tabas vendade Schwartzide äri.

Kolmas suur valmisriieteäri südalinnas kuulus eestlasele, rätsep Jaan Veismannile ja see asus Harju tänaval hotelli Kuld Lõvi vastas. Maja ise oli küll Alide Kulkovi oma. Tema äri oli üks väheseid, mis majanduskriisi ajal püsima jäi, eksisteerides 1940. a juunipöördeni. J. Veismann saadeti maalt välja vangilaagrisse. Kuuldavasti suri ta kaugel võõrsil üsna pea.

Vana-Posti tänavalt üle Harju tänava viis kitsas paeplaatidega kõnnitee läbi kivimüüri sisse ehitatud kaarja käigu – Nõelasilma –



*Nõelasilm. TLA*

Niguliste kiriku ette. Nõelasilma ja Harju tänava nurgal oli Tallinna suurimaid kullassepaärisid, mis kuulus juudi ärimehele P. Grünile. Selles kaupluses oli rikkalikus valikus hõbedasi kohviserviise, tee- ja supilusikaid, nuge-kahvleid jm, mis kõik olid valmistatud kaupluse juures asunud töökojas. Samuti oli seal müügil naiste ja meeste kuld- ning nikkelkäekelli, käevõrusid ja sõrmuseid. Nõelasilmast Vabaduse väljaku poole oli terve rida kauplusi. Neist väärivad nimetamist Tartus asunud Vengerfeldti jalatsitööstuse äri ja juut F. Aronowitschi valmisriieteäri Moela. Enne hotelli Kuld Lõvi asus vana kivimaja teisel korrusel kino Amor. Selle all oli meeste pesu- ja triiksärkideäri J. Lintsov. Kinno pääses läbi kõrge võlvitud laega käigu, mille keskel, kolm astet ülespoole, oli kivimüüri sees kassaluuk. Teisele korrusele kitsasse piklikku kinosali viis keerdtrepp. Kinoekraani kõrval oli poodium, kus tummfilmi saateks mängis orkester – klaver, viiul, tšello. Mis selles kinos küll sai vaadatud: unustamatu “Anna Karenina”, “Kiin”, “Vana Heidelberg” jt.

Kuld Lõvi peeti üheks Tallinna paremaks hotelliks, kus peatusid enamasti välismaalased ja kus oli hea restoran, mille kaht suurt saali sai üürida ka pulmadeks ja muudeks pidudeks.

Tallinna vanim ja kõige armastatum kohvik Feischner asus vanas kivimajas. Alati oli kohvik külastajaist tulvil. Seal käis koos meie vanem põlv kunstnikke ja kirjanikke, käisid kooliõpetajad jt. Feischneri kooke ja saiu loeti linnas parimaiks. Seoses Majaomanike Panga ehitamisega kolis kohvik kolmekümnendate aastate keskel üle tänava suurtesse ruumidesse (pärasine kohvik Tallinn). Kohviku omanik oli baltlane ja siirdus koos perega 1939. a sügisel Saksamaale või Poola.

Harju ja praeguse Rataskaevu tänava nurgamajas oli August Kapsi elektritarvete äri. A. Kapsi laskis enne sõda ehitada Kaupmehe tänava keskele moodsa neljatoaliste korteritega maja. Minu mehe vend Ludvig Aulik elas selles majas alates 1939. aastast.

Vanast Harju tänavast on tema kesklõiguis ainsana säilinud endine Pikalaenu Panga maja – tol ajal Harju tn 33, nüüd Harju 11. Harju ja Vana-Posti tänava nurgamaja on peale põlemist taastatud. Ülejäänud majad kuni Müürivahe tänavani on ehitatud peale Teist ilmasõda. Endisel kujul on Harju tänav säilinud Harjumäe treppide ja Rataskaevu tänava vahel ning majad tänava vastaspoolel Vabaduse väljaku ja Müürivahe tänava vahel. See osa oli enne sõda ärisid täis. Feischneri kohviku kõrval oli suure vaateaknaga Kodukäsitöö

kauplus, kus ainsana Tallinnas müüdi rahvariideid, telgedel kootud rahvuslike mustritega kangaid, aknaeesriideid, hõbedasi sõlgi, peente tikanditega ja piludega laudlinu, servjette, käsitsi kootud jakke, veste jne. Kodukäsitöö kõrval, Rataskaevu tänava nurgal oli kirjutustarvete ja paberikaupade hulgi- ja üksikmüügikauplus Rahvaülikool. Feischneri kohviku teisel korrusel paiknes 1930. aastani väike pank, seejärel öölokaal Küba ja siis aastaid Noorte Naiste Kristliku Ühingu juhtkonna organiseeritud keskmiste hindadega söökla. Üle tänava asus Majaomanike Pank.

Harju tänaval, paar maja A. Paju ajakirjanduse ärist Raekoja poole oli väga vanas kolmekorruselises kivimajas väike naiste pesu-, käsitöö jms kauplus, mis kuulus minu mehe onunaisele Adelheid Aulikule, kel aitas seda äri pidada tema täditütar. Adelheid Aulik kaebas korduvalt, et ostjaskond on väheseks jäänud ja temal on tervis vilets – röske keskaegne kivimaja mõjus tema reumas jalgadele.

Et olin vendade Abramsohnide ärist ära tulnud, siis ähvardas mind tööta jäämine. Adelheid Aulik aga soovitas – vaadaku ma korraks Harju tänava äri, võib-olla saab minust tema sugulase järglane. Kartsin vanu keskaegseid kivimaju, sest olin ka ise 1929. aasta jaanuari- ja veebruaripakasega Abramsohnide kontoris reuma jalgadesse saanud.

Samal ajal pakkus mulle äriosanikuna tööd Viru tn 23 asunud naiste kleitide äri omanik juut Taube. Tema tütreid olid äsja abielunud ja tal oli vaja kedagi, kes aitaks äri edasi pidada. Taube äri oli valgusküllane ja hea sisustusega. See meelitas mind rohkem kui Harju tänava kitsukene kaupluseruum.

Läksin Maks Abramsohni juurde nõu küsima. Maks soovitas mul pigem võtta väike kvassiputka (karastusjookide kiosk) kui hakata kellelegi osanikuks. Sellega oli liisk langenud.

Harju tänava kaupluse avamisega algasid seitse murerohket aastat minu elus. Mul polnud ärilisi kogemusi ja Harju tänav oli nõudliku ostjaskonnaga tänav. Iga valesti sisseostetud kaubapartii, mis jäi riitulile seisma, neelas teistelt kaupadelt saadud kasumi. Ka olid lähedased tänavad ärisid täis ja ootasid ostjaid.

Üks asi oli mulle kohe selge – väikese pesu-, käsitöö jms kaubaga leiba ei saa. Äri tuli ümber kujundada. Linnaservas oli naiste kootud jakkide äri, mis müüs kaupa ka teistele äridele.

Haapsalust käisid Tallinnas naised, kellelt sai osta käsitsi kootud pitsmustriga heast kergest villast naiste džempreid, salle jms. Nii see kõik algas.

Paari kuuga oli mul nii palju kogemusi, et hankisin ise heakvaliteedilist välismaa lõnga ja leidsin kudujad, kes hakkasid kodus kaunimustrilisi kampsuneid ja džempreid tegema. Suvel lisandusid rannariided, supelülkonnad jne. Ka oli kasuks see, et kauplus asus otse hotelli Kuld Lõvi vastas, kus peatusid välismaalased, kellest igäüks tahtis viia kaasa midagi meie käsitööst.

Muret tegi kitsukene äriruum. Sissekäik oli trepikojast, otse välisukse kõrvalt, mis oli alati lahti. Ööseks tõsteti kaupluse ukse ette raudvõre, mille ma päevaks trepikoja taganurka lohistasin. Kuigi Tallinn polnud tol ajal kuulus sissemurdjate ja varaste poolest, oli välisuste raudvõredegaga kindlustamine ikkagi kombeks. Õnneks oli kauplusel suur kahekordsete klaasidega vaateaken. Lisaks raudvõredele uste ees valvas sõjaeelses Tallinnas kesklinna ärisid palgaline öövaht, kes valvas tänavail. Öövahtideks olid peamiselt vanad mehed. Nad süütasid ja kustutasid tänavatel ka vanu gaasilaternaid. Kui nad tukastama jäid, siis toetusid mõne vaateakna kiviserva najale. Vahel istuti ka kusagil võlvi all, kui ringikäik mööda tänavaid oli ära tehtud.

Harju tn 39 kitsukeses jääkülmade paksude kiviseintega ruumis töötasin kuni 1934. a aprillikuuni. Siis tuli naabermaja perenaine, jõukusest ja uhkusest särav Alide Kulkov ning pakkus mulle oma majas Harju tn 35 palju ruumikamat äripinda. Selle senine valdaja oli otsustanud oma äri majanduslikel põhjustel likvideerida.

Proua Alide Kulkov oli minu abikaasa kauaaegne tuttav. Nad olid tutvunud naistearst Oldekopi perekonnas, kus peeti sageli suuri pidusid ja kohviõhtuid, millest võttis poissmehena osa ka Adolf Aulik. Dr Oldekop põlvnes vanast Tallinna baltlaste perekonnast. Vanemate pärandina kuulus talle koos venna Evaldi ja vallalise õe Anna Oldekopiga Suur-Karja tänava maja nr 2 ja kahekorruseline maja Niine tänaval. Suur pidu oli Oldekoppide majas alati jõulupühade ajal. Anna Oldekopil, kes elas venna perega koos, oli 26. detsembril sünnipäev ja seda peeti arvukate külalistega, keda oli alati üle paarikümne, suur osa neist saksameelse üliõpilasorganisatsiooni Neobaltika liikmed. Adolf Aulikut peeti selles majas Anna Oldekopi kosilaseks ja temal oli au istuda sünnipäevalapse kõrval

peolauas. Peamiselt lõbustati end Oldekoppide juures laulmisega. Eriti armastati vanu saksakeelseid üliõpilaslaule.

Peale õhtusööki löödi söögitoa tiibuksed lahti, majaproua ning majahärra seadsid end teine teisele poole ust ja kõik külalised tänasid pererahvast käesurumisega õhtusöögi eest. Meeskülalised suudlesid majaproua kätt.

Pärast minuga abiellumist Adolf Aulikut Oldekoppide juurde enam ei kutsutud.

Anna Oldekop oli hiljem sagedane külaline minu kodus. Ta tunnistas mulle kord, et poleks vist Adolf Aulikuga elu äripäeva suutnud elada, ta oluks selleks liialt iseseisev ja hellitatud.

Minu mehel Adolf Aulikul oli meeldiv välimus. Ta oli seltskonna lemmik, ballidel ja tantsupõrandal hea keerleja. Juba poissmehena armastas Adolf Aulik oma kodus korraldada kirjandus- ja muusikaõhtuid, hiljem toimusid need meie ühises kodus. See oli vist peamine, mis meid ühendas. Olin kaksikümmend viis aastat vana, kui temaga abiellusin, tema nelikümmend kuus. Oli ilma ja inimesi näinud mees. Aga me elasime hästi. Ja kui ma oma abielu peaksin uuesti alustama, siis ikka Adolf Auliku saatel.

Alide Kulkovi majja kolimisega algas uus ajajärk minu elus. Algasid mured. Mureks olid äri suured kulud. Endine väike poe-ruum maksis 90 krooni kuus. A. Kulkov ütles, et tema võtab esialgu 140 krooni, kuna meil tuli teha rahalisi kulutusi äriruumi korrastamiseks. Vanamoodne kolmest osast koosnenud vaateaken tuli uuendada kahekordse peegelklaasist aknaga. Kaupluses tuli teha sanitaarremont. Selle käigus ilmnes, et hoovi viiva iidse võlvialuse vastas olev kivisein oli täiesti märg, sest ülemise korruse korteri mustaveetorustik oli juba aastaid vett läbi lasknud.

Meie käes oli pool kunagisest suurest kahe vaateaknaga ärist, mis poolitati majanduskriisi aastatel. Ärisid eraldas õhuke laudsein. Teisel pool seina oli puuvilja- ning koloniaalkaupade pood, mida pidas abielupaar Krupmann. Krupmannid olid vähese haridusega vanaldased inimesed. Oma tööd pidid nad hästi tundma, sest äris oli alati ostjaid. Soodne oli ka äri asukoht. Peamiselt müüsid nad rosinaid, välismaa kuivatatud puuvilja, sidruneid, harva ka apelsine. Sügishooajal müüdi suures valikus õunu ja muud kodumaist puuvilja, jõulude ajal peale sarapuupähklite ka Kreeka ja Hiina pähkleid.

Alide Kulkovi maja oli üks vanemaid Harju tänaval. Äris oli dekoratiivriidega eraldatud väike tagaruum, millel vastu Müüri-vahe tänava majaderägastikku oli kitsas kõrge aken. Selle aknalaua paksud seinad mõõtsin ära, seina paksus oli 70 cm. Kulkovi majas oli sein veel paksem – 75 cm. Kaupluse ruum oli ligemale neli meetrit kõrge. Ahi, mis oli meie ja Krupmanni äri vahel küttesuuga meie poole, ei läinud üldse soojaks. Esialgu tuli ehitada saepuruga köetav väike ahi, hiljem sellele lisaks veel raudahi. Külmetada sai siiski. Kaupluse uks käis ostjate sisenemisel ja väljumisel pidevalt ja seegi vähene ahjusoojus hajus ära.



*Nurgake O/Ü Kodukäsitöö ärist enne 1940. aastat. EFA*

Kauplusel oli maleruudukujuliselt laotud tumesinistest ja valgetest kividest põrand. Leti taha tehti laudpõrand. Talvel kandsime jalas viltsaapaid.

Kaupluse tagauks avanes trepikotta. Väljastpoolt oli uks raudplekiga kaetud, seega oli ärisse trepikoja kaudu võimatu sisse tungida. Trepikoda oli poolhämär, sest valgust sai see vaid teise korruse kitsast aknast. Tagaukse kõrval oli klosett, pigem küll käimla, mille



sarnast polnud ma kunagi enne näinud. Tegemist oli kõrge, paari meetri suuruse krohvitud seintega ruumiga. Klosetipotti ei olnud, selle asemel oli puidust kast nagu õuekäimlal, kasti keskel aga hall kausitaoline väikest valamut meenutav sügavik, millest läks alla lai veetoru. Selle sügaviku kohal seina sees oli veekraan, millest sai joogivett ja ka vett käimlakausi puhtaks uhtumiseks. Käimla põrand oli poolpehkinud. Seda ruumi kasutades oli alati tunne, et mõni põrandalaud annab järele ja sa leiad end keldrist puuvirnal turnimas. Ainus uuendus, mida ma selles ruumis ette võtsin, oli väikese seinariiuuli paigaldamine, millele sai asetada seebi, ja selle kõrvale riputasin käterätiku. Varsti aga selgus, et seepi käimlas hoida ei saanud. Rotid! Need võikad loomad, vanade majade nuhtlus, kummitasid ka Kulkovi majas.

Kloseti kõrval oli kaupluse laoruum, mille paksudest laudadest üks oli samuti raudplekiga üle löödud. Ladu oli ärile hädavajalik nelja ruutmeetri suurune ruum, mille laiadel riulitel hoidsin hinnalisi välismaa päritoluga lõngu. Seal polnud rottidel urgu ega tunginud külma ruumi koid, villase lõnga hoidmiseks oli see hea paik.

Maja teisel korrusel elas rätsepmeister Kuhlberg, kelle erialaks olid meeste ülikonnad ja palitud. Tema oli mõnus aastates mees. Kui ma selles majas oma äri alustasin, oli ta naine veel elus, mõni aasta hiljem suri ta infarkti. Rätsep Kuhlberg jäi täiskasvanud tütreka kahekesi.

Rätsepmeistri korteri võlvialuse peal olev osa oli majas eriti külm, ka põhjustas külma tõmbetuul. Trepikoja üks oli päeval alati lahti, sest rätsepa juures käisid kliendid. Teiseks tõmbetuule tekitajaks oli pööning, millel puudus üks. Elektrit ei lubanud majaperenaine trepikojas päeval põletada, see olnuks liialt kulukas. Majahoidja süütas ja kustutas elektri erilise lüliti abil.

Maja kolmandal korrusel oli kaks ärklituba. Üks neist oli õmblustöökoda, teises elas üksik noor naine, kes käis päeval tööl. Töökoda oli rahandusorganile registreerimata ruum. Registreerimise korral oleks äri kuulunud kõrgema kategooria, s.o teise järgu patendi alla ja tal oleks lasunud maks.

Minu õmblejad ja kudujad tegid esmaklassilist tööd. Ilma proovitööta ma kedagi ametisse ei võtnud, kirjalikku lepingut ma kellegagi ei sõlminud. Kõik nõudmised ja lubadused täideti täpselt mõlemalt poolt.

Olin hommikust õhtuni äris müüjaks. Pühade eel polnud mul aega isegi lõunale minna. Vahel tuli seitse korda päevas lipata mööda kõrgete astmetega kivitreppe kolmandale korrusele, et kontrollida õmblejaid või anda neile vajalikke juhtnööre. Äris oli kellanupp, mille vajutamisel helises töötoas kell ja see tähendas, et keegi vajas mind all. Siis tuli ülal kõik pooleli jätta ning alla lipata. Paar tundi hiljem jälle korraks üles, et poolelijäänut lõpuni viia. Ei valutanudki mul seejärel õhtuti jalad, nagu seda kaebasid aastates äriomanikud.

Minu ostjaskonnas oli palju baltlasi, kes olid maalt mõisatest linna asunud. Seepärast oli saksa keel äris kogu aeg käibel. Olen kindel, et suur osa baltlastest rääkis tol ajal ka eesti keelt, sest kõigil neil oli kunagi eestlastest teenijaskond. Baltlased olid äris väga viisakad ja vähenõudlikud. Kui mõni valmiskaup vajas töökojas veidi ümbertegemist, olid nad sellega nõus. Eestlased olid väga nõudlikud, sageli ka üleolevad. Vene pagulasi oli minu ostjaskonnas vähe, nemad olid vaesed ja ma ei tea, kus nad ostmas käisid.